

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-156>

УДК 379.85

ТЕМНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ, ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

DARK TOURISM IN UKRAINE: CULTURAL ASPECTS, ETHICAL CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE CONDITIONS OF WAR

Хохлов Максим Володимирович

аспірант,

Київський університет культури

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4774-2999>

Khokhlov Maxim

Kyiv University of Culture

У статті наведено теоретичні та розглянуто практичні аспекти темного туризму як спеціального виду туризму. Виявлено особливості, які роблять даний вид туризму актуальним в умовах сьогодення. Шляхом теоретичного аналізу класифіковано існуючі види темного туризму та сформульовано авторське трактування його з точки зору сучасного культурологічного феномену. Проаналізовано культурні аспекти, етичні виклики та можливості темного туризму в умовах війни за допомогою реалізації польового дослідження серед такої групи респондентів як «активні туристи внутрішнього ринку». За результатами обробки даних проведеного дослідження, було зроблено висновки щодо перспектив розвитку темного туризму в Україні в умовах війни та запропоновано рекомендації, націлені на формування нових конкурентних переваг внутрішнього туристичного ринку шляхом збереження ідентичності нових об'єктів темного туризму, які з'явилися через війну.

Ключові слова: темний туризм, спеціальні види туризму, туризм спеціальних інтересів, культурологічний феномен.

The article presents a comprehensive examination of both theoretical and practical aspects of dark tourism, a specialized form of tourism that has gained prominence in recent times. It delves into the specific features that render this type of tourism pertinent in the contemporary landscape. The study conducts a detailed theoretical analysis to classify existing types of dark tourism and offers an original interpretation of it as a modern cultural phenomenon. The research methodology includes a thorough field study involving a targeted group of respondents known as "active tourists of the domestic market." This study aims to uncover the cultural implications, ethical challenges, and potential opportunities for dark tourism amidst wartime conditions. Through a combination of surveys and interviews, the research explores how these tourists perceive and engage with dark tourism sites, particularly those emerging due to the ongoing conflict in Ukraine. The results of the data processing provide valuable insights into the current state and future prospects of dark tourism in a war-torn environment. Based on these findings, the article draws conclusions about the development trajectory of dark tourism in Ukraine and suggests recommendations to enhance the competitive advantages of the domestic tourism market. These recommendations focus on leveraging new dark tourism attractions that have arisen due to the war, aiming to capitalize on their unique identity and significance. Additionally, the study highlights the necessity of integrating innovative strategies into the strategic planning of tourism development, which contributes to a deeper understanding of cultural and social aspects of dark tourism. The practical value of this study lies in its potential to guide stakeholders, including policymakers, tour operators, and researchers, in adapting to and benefiting from the evolving landscape of dark tourism. By addressing the needs and interests of a diverse audience, the study ensures that the domestic tourism sector can effectively navigate and capitalize on emerging opportunities, thereby enhancing its resilience and adaptability in a rapidly changing environment. This work serves as a vital resource for those involved in shaping the future of tourism in conflict-affected regions, offering practical insights and strategic recommendations.

Keywords: dark tourism, special type of tourism, tourism of special interests, cultural phenomenon.

Постановка проблеми. Попит на традиційні види туризму знижується, що спричиняє зростання популярності спеціалізова-

них видів, таких як темний туризм. Потреба в аналізі його структури та особливостей є важливою для розуміння змін у туристич-

ному середовищі, особливо в умовах війни. Темний туризм привертає увагу через свою здатність осмислити історичні події, що надає можливість зрозуміти наслідки конфліктів і катастроф.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасний стан розвитку туризму у світі наголошує на необхідності детального аналізу його структури, оскільки попит на традиційні види туризму знижується. Натомість набирають популярності спеціалізовані види туризму, які у ряді зарубіжних джерел позначаються як туризм спеціальних інтересів (Special Interest Tourism, далі – TCI) [8]. Цей сегмент туризму набуває все більшої значущості в сучасному туристичному середовищі, що пов'язано зі збільшенням впливу індивідуальних інтересів та потреб туристів при виборі туристичних напрямків.

TCI та його окремі різновиди стають об'єктом посиленої уваги як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Проте залишаються невирішеними проблеми методологічного характеру, пов'язані з визначенням самого поняття «TCI», яке найчастіше використовується у зарубіжних дослідженнях. У вітчизняній літературі також використовують концепцію спеціалізованих видів туризму. Поряд із терміном «туризм спеціальних інтересів» застосовується концепція «альтернативного туризму» (Alternative Tourism) [6], що наголошує на його відмінності від масового туризму.

Слід зазначити, що популярність спеціалізованих видів туризму розпочалася давно. Так, поняття «темний туризм» вперше було введено в науковий обіг у 1996 році Малкольмом Фолі та Джоном Ленноном [9, с. 198–211]. Розширюючи дослідження А.В. Ситон запропонував поняття "танатотуризм" [10, с. 234–244].

Під час війни темний туризм набирає популярності, оскільки він приваблює туристів, які цікавляться історичними подіями, трагічними та похмурими аспектами людської історії. Такий туризм надає можливість глибше зрозуміти та осмислити наслідки конфліктів та катастроф, а також віддати шану жертвам.

Темний туризм набуває особливої актуальності під час військових конфліктів з низки причин. Війна створює нові місця історичного значення через численні трагедії та втрати. Збереження пам'яті про ці події через темний туризм допомагає віддати шану жертвам і сприяє усвідомленню історичних уроків. Відвідування місць, пов'язаних із військовими конфліктами, може мати терапевтичний ефект для постраждалих та їхніх сімей, допо-

магаючи їм знайти втіху та розуміння. Темний туризм має значний освітній потенціал, підвищуючи поінформованість про реалії війни, її наслідки та важливість світу. Іноземні туристи, які відвідують такі місця, демонструють підтримку та солідарність із постраждалим населенням, що сприяє формуванню глобальної спільноти, яка виступає проти війни. У контексті України це набуває особливого значення, враховуючи поточні події та необхідність збереження історичної спадщини, шанування пам'яті загиблих та підвищення міжнародної поінформованості про конфлікт.

З метою дефініції темного туризму, слід навести його класифікацію. Це було реалізовано, опираючись на результати дослідження, проведене Шильніковою З. М., Дульцевою І. І. та Матушкою М. В. (рисунки 1).

За результатами наведеної класифікації, було відзначено, що існує велика кількість видів темного туризму, які пов'язані насамперед зі знищеннями, руйнуваннями та катастрофами.

Базуючись на цьому, пропонується авторське трактування темного туризму: «це вид туризму, який є спеціалізованим через обмеженість попиту на нього, а також незначної кількості туристичних об'єктів. Даний вид туризму тісно пов'язаний із трагедіями, конфліктами та катастрофами. Він націлений на осмислення історичних подій, збереження пам'яті, а також розуміння культурного контексту та етичних викликів, що виникають у процесі взаємодії з цими місцями».

П. Гогенгауз документує свій досвід дослідження темного туризму, зазначаючи: «Це не таке нове, як може здатися». Це підтверджується тим, що витоки цієї форми туризму виходять далеко за рамки заклопотаності смертю та катастрофами 19-го та 20-го століть.

В XI столітті окремі люди та паломники часто відвідували місця релігійного значення, такі як Єрусалим, де місце розп'яття Христа було видатною визначною пам'яткою. У більш пізній період «Великий тур», організований Томасом Куком, давав заможним людям можливість відвідати європейські місця, включно з класичними руїнами Колізею в Римі, де під виглядом розваг відбувалися страти, тортури та смерті.

Мотиви темного туризму багатогранні: прагнення до нових вражень та емоцій; бажання пом'янути померлого; дослідження нових туристичних місць; інтерес до нових місць темного туризму; почуття патріотизму; подолання дитячих страхів; містика; і пошук

Рис. 1. Класифікація видів темного туризму по Шильніковій З. М., Дульцевій І. І. та Матушкіній М. В. [5, с. 586–591]

хвилюючих емоцій [4]. Основні характеристики темного туризму наведені на рисунку 2.

Темний туризм в Україні в умовах війни є важливим культурним феноменом, який має потенціал для збереження історичної пам'яті

Рис. 2. Основні характеристики темного туризму [2, с. 27–34]

та підтримки постраждалих спільнот. Війна створює нові місця історичного значення, які можуть стати об'єктами темного туризму. Цей вид туризму сприяє усвідомленню історичних уроків, підвищенню міжнародної поінформованості про конфлікт та формуванню глобальної солідарності проти насильства.

Розвиток темного туризму в умовах війни в Україні включає розширення об'єктів такого туризму місцями катастроф, терористичних актів, місць захоронень, місць проведення бойових дій.

В рамках прикладу даного виду туризму на території України в умовах сучасної повномасштабної війни, можна навести Бучу, Ірпінь, Гостомель – міста, Київської області, що були у окупації по 31 березня 2022 року [3].

Організатори масових турів у дані місця наголошують на тому, що «тригером для розробки турів у дані місця стало відвідування їх та інших постраждалих міст Київської області світовими лідерами», серед яких президенти Франції, Німеччини, прем'єр-міністри Фінляндії, Італії, єврочиновники, а також зірки світового масштабу [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні методологічні підходи до класифікації темного туризму можуть бути недостатньо адекватними для відображення нових форм цього явища, що виникають у контексті війни. Існує потреба в уточненні критеріїв та методів, які б відповідали реаліям і специфіці темного туризму під час конфліктів. Етичні аспекти, пов'язані з відвідуванням місць, що зазнали трагедій, вимагають ретельного розгляду, зокрема в частині впливу на місцевих жителів і родичів жертв, а також моральних наслідків таких відвідувань. Культурні аспекти темного туризму, зокрема вплив на збереження культурної спадщини та ідентичності постраждалих територій, також потребують детального дослідження, оскільки нові форми темного туризму можуть викликати значні зміни в культурному контексті. Вплив війни на мотивацію туристів та структуру темного туризму є важливою темою для аналізу, зокрема, як ці зміни формують нові тренди і форми в цьому сегменті. Взаємодія між туристами і місцевими громадами, що постраждали від війни, також потребує дослі-

дження, оскільки вона включає соціальний вплив, можливі конфлікти та взаємодії, що можуть мати значний вплив на розвиток темного туризму. Нарешті, розробка стратегічних рекомендацій для розвитку темного туризму в умовах конфлікту є необхідною для забезпечення його сталого розвитку, інтеграції нових об'єктів темного туризму в загальний туристичний ринок, а також для підтримки і відновлення постраждалих регіонів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті виявлення культурних аспектів, етичних викликів та можливостей темного туризму в умовах війни в Україні. Об'єкт дослідження – темний туризм в Україні. Предмет дослідження – культурні аспекти, етичні виклики та можливості темного туризму в умовах війни. Для досягнення мети дослідження були використані такі методи як аналіз літературних джерел, контент-аналіз, історико-культурний аналіз, а також соціологічне опитування та обробка його результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою виявлення мотивів населення України щодо активного темного туризму, було проведено дослідження. Дослідження було проведено за допомогою опитування, а саме – анкетування. Цей метод був обраний як найбільш привабливий через те, що у респондентів (опитуваних) була можливість обрати з різних варіантів відповідей одну чи декілька, що зробило проходження анкетування більш доступним та менш затребуваним з точки зору затраченого часу.

Анкета містила 25 питань, які були розділені в рамках трьох категорій, а саме: особисті питання, досвід та питання, пов'язані з війною та руйнуваннями в Україні.

Крім того, для аналізу було використано метод аналізу даних, виконаний за допомогою структурування відповідей респондентів у Microsoft Excel, а також окремі показники були дослідженні за допомогою кореляційного аналізу. Останнє допомогло виявити залежність між показниками між собою.

Загальна кількість респондентів склала – 68 людей, з яких було 31 – чоловіка та 37 жінок. Середній вік опитуваних склав 32 роки. 21 респондент має середню освіту, 47 – вищу.

Дослідження було проведено у червні 2024 року шляхом особистої зустрічі з респондентами. Дослідження було проведено у м. Києві.

Аналізуючи відповіді респондентів по категорії «Досвід», було відзначено, що кількість респондентів, що відвідують темні пам'ятки

чи місця історичного значення досить велика кількість (рисунок 3).

Дані свідчать про те, що жінки частіше відвідують темні атракціони або історичні місця кілька разів на рік порівняно з чоловіками, які переважно відвідують ці місця один раз на рік. Менша частка представників обох статей відвідує ці місця частіше, ніж раз на місяць. Ці висновки підкреслюють гендерну різницю в частоті залучення до темного туризму, оскільки жінки демонструють вищу загальну схильність до частішого відвідування цих об'єктів.

За огляду на те, що 9 респондентів ніколи не подорожували до темних пам'яток чи місць історичного значення, їх відповіді надалі не враховувались. У таблиці 1 наведено відповіді респондентів на інші питання категорії «Досвід».

Результати опитування щодо досвіду та мотивації респондентів, які відвідують темні місця або місця історичного значення, показують багатогранний ландшафт темного туризму. Значна більшість респондентів (42 людини, 71,18%) не мають особистого зв'язку з місцями, які вони відвідують, що свідчить про те, що їхні мотиви здебільшого зумовлені іншими факторами, такими як цікавість, пізнавальний інтерес або культурна значущість. Загальний досвід відвідування темних місць переважно позитивний: 62,71% респондентів описують свої відвідини як позитивні або дуже позитивні (24 і 13 людей відповідно), і лише 11 людей (18,64%) повідомляють про негативний досвід.

Ключовим фактором, що спонукає відвідувати темні атракції, є інтерес до нових і невідомих вражень: 61,01% респондентів сильно (20 людей) або дуже сильно (16 людей) мотивовані саме цим фактором. Крім того, 74,57% респондентів вважають потребу в нових і унікальних враженнях важливим або дуже важливим фактором при виборі місця подорожі (44 людини сумарно). Це підкреслює важливість новизни і відмінності в темному туризмі, вказуючи на те, що туристів приваблює унікальний і нетрадиційний досвід.

Доступність нових вражень є основною привабливістю, оскільки люди (72,88% респондентів) відвідують темні місця, тому що вони пропонують досвід, недоступний в інших місцях. Це підтверджує думку про те, що темний туризм надає унікальні можливості для навчання та рефлексії. Повага до історичних подій та постатей є змішаним мотиватором, враховуючи, що 35,59% респондентів вважа-

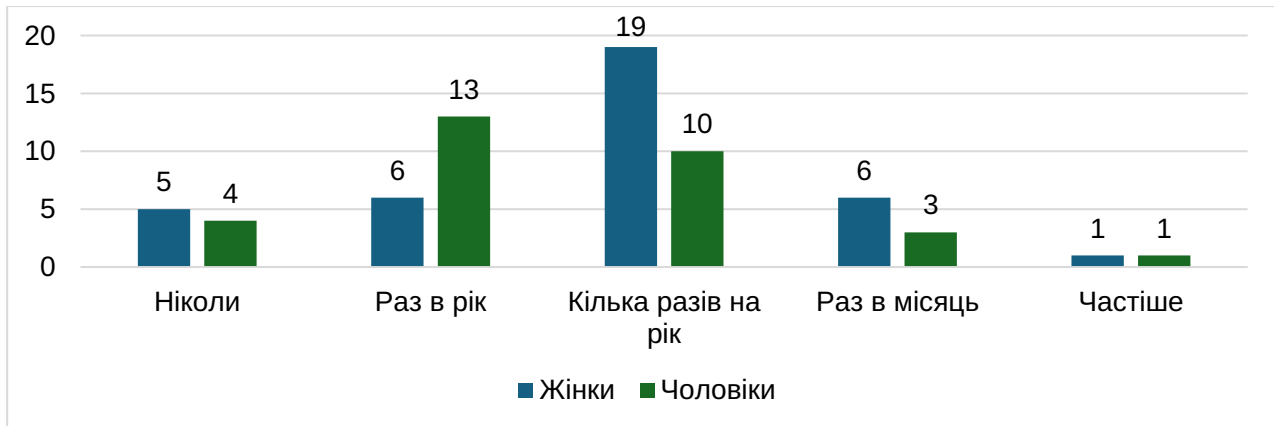

Рис. 3. Відповіді на питання категорії «Досвід» – «Як часто ви подорожуєте до темних пам'яток чи місць історичного значення?», к-сть респондентів

ють його дуже важливим (21 людина), тоді як 28,81% вважають його незначним або зовсім неважливим (4 та 13 людей відповідно). Це свідчить про те, що в той час як повага до історії має вирішальне значення для деяких туристів, інші надають пріоритет іншим аспектам досвіду.

Переважна більшість (88,1%) респондентів відвідували меморіали або місця історичних трагедій, що свідчить про сильний інтерес до місць, які мають значну історичну та емоційну вагу. Культурна спадщина також є важливим фактором: більше половини (32 людини, 54,23%) респондентів помірно цінують її, а ще 30,5% – сильно (12 людей) або дуже сильно (6 людей) цінують її. Це підкреслює важливість збереження та популяризації історичного та культурного контексту об'єктів темного туризму.

Засоби масової інформації відіграють вирішальну роль у формуванні рішень щодо подорожей до темних місць: від помірного до сильного впливу на 93,22% респондентів. Ефективне висвітлення у ЗМІ має вирішальне значення для залучення туристів, про що свідчить той факт, що 79,66% відвідали темні місця завдяки висвітленню у ЗМІ. Емоційні переживання є важливими або дуже важливими для 58,62% респондентів, що вказує на те, що здатність викликати сильні емоції може бути значною привабливістю для темного туризму. Крім того, незначна більшість (55,93%, 33 людини) респондентів відвідують темні місця, щоб поміркувати над особистими або загальними життєвими проблемами, що свідчить про те, що рефлексивна природа темного туризму приваблює туристів, які прагнуть особистісного зростання і розуміння.

Найбільш важливою категорією даного опитування були питання, пов'язані з війною та руйнуваннями в Україні. Відповіді на дану категорію питань наведено у таблиці 2.

Відповіді на питання щодо відвідування місць, пов'язаних із війною та руйнуваннями в Україні, дають уявлення про інтереси та сприйняття респондентів. Значна кількість респондентів (45,76%) висловили сильний (22 людини) або дуже сильний (5 людей) інтерес до відвідування таких місць, що свідчить про їхню глибоку зацікавленість у поточному конфлікті. Лише невелика частина (3 людини, 5,08%) не виявила майже ніякого інтересу, що свідчить про те, що для більшості вплив війни є важливим питанням, яке їх цікавить.

Розуміння культурного контексту військових місць є важливим для багатьох: 54,23% респондентів вважають це важливим (27 людей) або дуже важливим (5 людей). Однак значна частина (27,11%, 16 людей) вважає це незначною мірою або зовсім не важливим, що свідчить про різницю в глибині залучення до культурних аспектів цих місць. Незважаючи на це, 22 респонденти (37,28%) повідомили, що дізналися про культурні аспекти місць, які вони відвідали, тоді як більша кількість (62,72%) – ні, що вказує на прогалину в поширенні або засвоєнні культурної інформації.

Значна більшість 86,44% респондентів (51 людина) відвідали місця руйнувань або поля боїв в Україні, що свідчить про великий інтерес до безпосередніх наслідків конфлікту. Вплив цих візитів на сприйняття конфлікту для багатьох є глибоким: 64,4% респондентів (38 людей) зазначили, що їхні відвідини сильно або дуже сильно вплинули на їхнє розуміння конфлікту.

Таблиця 1

Відповіді респондентів на інші питання категорії «Досвід», к-сть респондентів

Питання	Відповідь 1	Відповідь 2	Відповідь 3	Відповідь 4	Відповідь 5
Чи є у вас особистий зв'язок із подіями чи місцями темних пам'яток, які ви відвідуєте?	Так - 17	Ні - 42	-	-	-
Як би ви описали свій досвід відвідування темних пам'яток?	Дуже негативний - 4	Негативний - 7	Нейтральний - 11	Позитивний - 24	Дуже позитивний - 13
Наскільки цікавість до нових та невідомих вражень мотивує вас відвідувати темних пам'яток?	Зовсім не мотивує - 2	Слабо мотивує - 2	Середньо мотивує - 19	Сильно мотивує - 20	Дуже сильно мотивує - 16
Наскільки важливою є потреба в нових та унікальних враженнях при виборі подорожей?	Зовсім не важлива - 1	Слабо важлива - 3	Середньо важлива - 11	Важлива - 28	Дуже важлива - 16
Чи відвідували ви темні пам'ятки, тому що вони пропонували новий досвід, який ви не могли знайти в інших місцях?	Так - 43	Ні - 16	-	-	-
Наскільки важливим для вас є аспект поваги та пам'яті про історичні події чи людей при виборі темних пам'яток?	Зовсім не значущий - 4	Слабо значущий - 13	Середньо значущий - 9	Сильно значущий - 12	Дуже сильно значущий - 21
Чи відвідували ви меморіали чи місця історичних трагедій?	Так - 52	Ні - 7	-	-	-
Наскільки Ви цінуєте культурну спадщину при виборі темних пам'яток?	Зовсім не ціную - 6	Слабо ціную - 3	Середньо ціную - 32	Сильно ціную - 12	Дуже сильно ціную - 6
Як часто повідомлення у ЗМІ впливають на ваше рішення відвідати темні пам'ятки?	Зовсім не впливають - 2	Слабо впливають - 2	Середньо впливають - 31	Сильно впливають - 9	Дуже сильно впливають - 15
Чи можете ви згадати випадок, коли ваше відвідування темної пам'ятки було зумовлене висвітленням у ЗМІ?	Так - 47	Ні - 12	-	-	-
Наскільки важливими є емоційні переживання при виборі місця для подорожі?	Зовсім не важливі - 3	Слабо важливі - 6	Середньо важливі - 17	Важливі - 29	Дуже важливі - 4
Чи відвідували ви темні пам'ятки, щоб поміркувати про особисті чи загальні життєві питання?	Так - 33	Ні - 26	-	-	-

Таблиця 2

**Відповіді респондентів на питання, пов'язані з війною та руйнуваннями в Україні,
к-сть респондентів**

Питання	Відповідь 1	Відповідь 2	Відповідь 3	Відповідь 4	Відповідь 5
Наскільки вас цікавлять відвідування місць, пов'язаних із поточною війною в Україні?	Зовсім не цікавлять - 1	Слабо цікавлять - 2	Середньо цікавлять - 7	Сильно цікавлять - 22	Дуже сильно цікавлять - 34
Наскільки для вас важливим є розуміння культурного контексту військових об'єктів?	Зовсім не важливо - 6	Слабо важливо - 10	Середньо важливо - 11	Важливо - 27	Дуже важливо - 5
Чи дізналися ви про культурні аспекти місць, які ви відвідували?	Так - 22	Ні - 37	-	-	-
Чи відвідували ви місця руйнувань чи поля битв в Україні?	Так - 51	Ні - 8	-	-	-
Як відвідування цих місць вплинуло на ваше сприйняття конфлікту?	Ніяк не вплинуло - 12	Слабо вплинуло - 7	Середньо вплинуло - 2	Сильно вплинуло - 29	Дуже сильно вплинуло - 9
Чи вважаєте ви, що ваші мотиви збігаються із мотивами інших відвідувачів?	Так - 46	Ні - 13			

На запитання про відповідність їхніх мотивів мотивам інших відвідувачів, більшість (77,96%, 46 людей) відповіли, що їхні мотиви були схожими з мотивами інших, що свідчить про спільні рушійні фактори, які стоять за цими візитами. Ця спільність мотивів може включати бажання зрозуміти, співпереживати або побачити реалії конфлікту.

Згідно даних рисунка 4, емоційний досвід та особисті зв'язки є основними мотивами, тоді як освітні та культурні дослідження також відіграють важливу роль. Основні етичні проблеми включають романтизацію війни, повагу до жертв, комерціалізацію страждань, а також потенційну політичну експлуатацію та порушення приватності. Найбільш відвідуваними місцями є Київ, Ірпінь та Буча, що відображає їхню значущість у наративі конфлікту.

З метою виявлення характерних рис культурних аспектів, етичних викликів та можливостей темного туризму в Україні в умовах війни, було реалізовано аналіз отриманих відповідей респондентів з використанням кореляційного аналізу. Питання, які було обрано, структуровані у таблиці 3. У таблиці відображено результати кореляційного аналізу, проведеного із використанням інструментів Microsoft Office (Аналіз даних – Кореляція). Їх вибір було обумовлено тим, що вони мають

численні відповіді на шкалі від 1 до 5, що дозволяє кількісно оцінити ступінь важливості чи інтенсивності різних аспектів відвідування темних пам'яток та місць, пов'язаних з війною в Україні.

Кореляційний аналіз даних опитування щодо темного туризму виявив значні взаємозв'язки між різними факторами. Зокрема, існує сильний зв'язок між пошуком нових та унікальних вражень і фактичним відвідуванням місць темного туризму. Респонденти, які раніше відвідували ці місця, дуже мотивовані цікавістю до нових вражень, про що свідчать сильні кореляції між їхнім досвідом відвідування та інтересом до унікальних і нових зустрічей ($r = 0,80$ і $r = 0,99$ відповідно).

Емоційні переживання також відіграють вирішальну роль у темному туризмі. Аналіз показує, що ті, хто надає перевагу емоційному впливу, більш схильні відвідувати темні місця і шукати унікальний досвід, з кореляцією 0,86 і 0,80 відповідно. Це свідчить про те, що емоційне залучення є важливим мотиватором для темного туризму. Крім того, помітним є вплив ЗМІ, особливо для людей, які цінують культурну спадщину ($r = 0,90$) і тих, хто прагне нових вражень ($r = 0,74$), що свідчить про те, що висвітлення в ЗМІ може суттєво вплинути на рішення про відвідування темних місць.

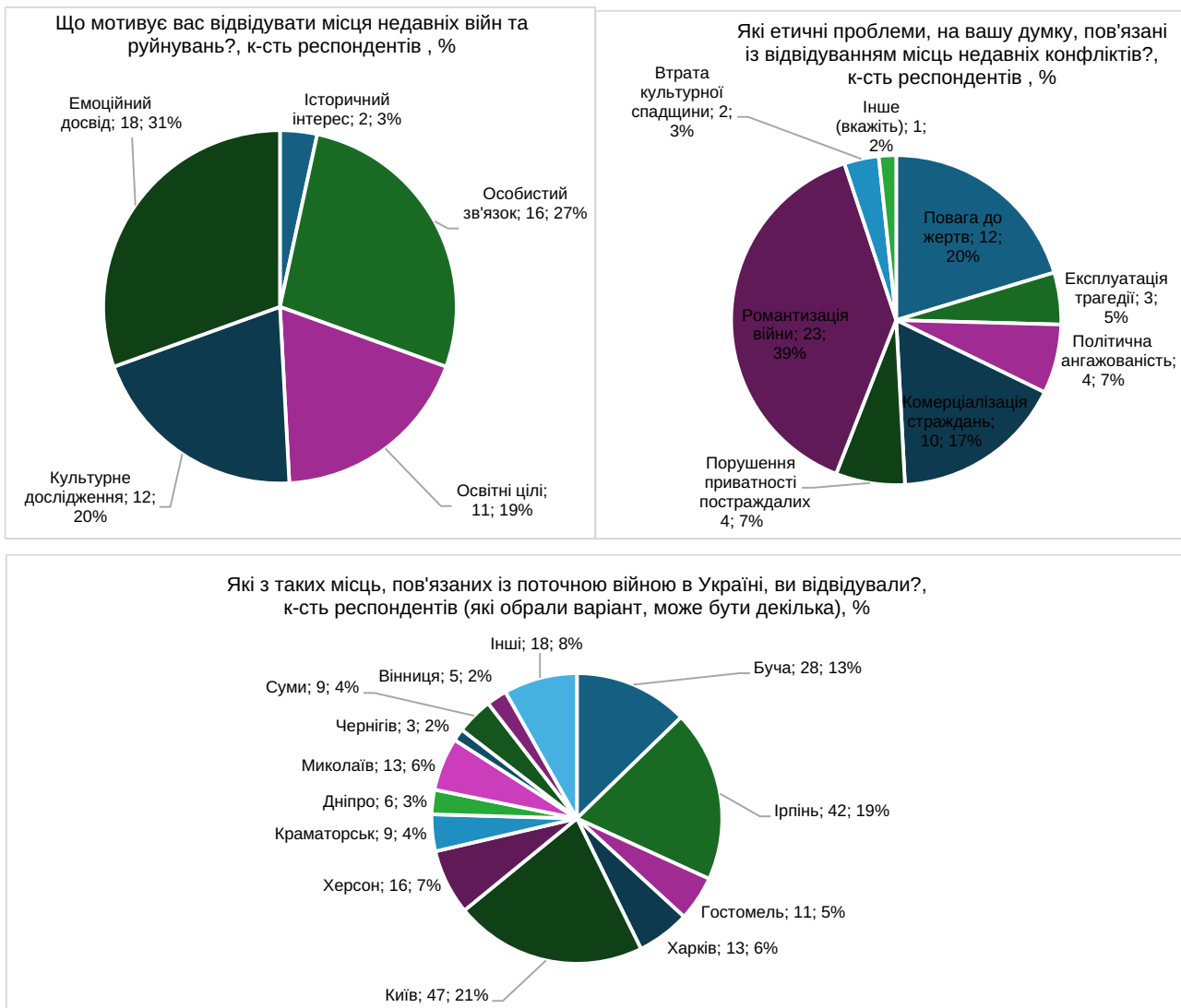

Рис. 4. Відповіді респондентів на інші питання, пов'язані з війною та руйнуваннями в Україні

Крім того, існує значний інтерес до місць, пов'язаних з війною, серед респондентів, особливо серед тих, хто поважає історичні події ($r = 0,82$) і шукає унікальний досвід ($r = 0,74$). Цей інтерес тісно пов'язаний з розумінням культурного контексту цих місць, що має вирішальне значення для тих, хто відвідував темні місця раніше ($r = 0,85$), і для тих, хто цінує унікальний досвід ($r = 0,77$). Надзвичайно сильна кореляція ($r = 0,94$) між розумінням культурного контексту і важливістю емоційних переживань підкреслює глибину залучення, яку відвідувачі шукають від цих місць.

Нарешті, відвідування темних місць і розуміння їхнього культурного контексту суттєво впливають на сприйняття відвідувачами війни в Україні ($r = 0,75$ і $r = 0,81$ відповідно), вказуючи на те, що цей досвід може глибоко фор-

мувати погляди людей на історичні та сучасні конфлікти.

Унікальний історичний контекст війни, що триває в Україні, відкриває можливості для розвитку інноваційних підходів до темного туризму, які зберігають пам'ять, сприяють зміцненню національної ідентичності та мають терапевтичну цінність для суспільства. Серед ідей, які можна запропонувати в якості перспективних – створення інтерактивних музеїв під відкритим небом на місцях колишніх бойових дій, де відвідувачі можуть побачити залишки війни та відчути атмосферу, розробка аудіогідів з місцевими жителями, які діляться своїми особистими історіями для створення більш емоційного зв'язку з історією, а також залучення вуличних художників до створення мистецьких інсталяцій на руїнах зруйнованих будівель, перетворюючи

Таблиця 3

Результати проведеного кореляційного аналізу, від 0 до 100

Питання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Як би ви описали свій досвід відвідування темних пам'яток?	1,00									
Наскільки цікавість до нових та невідомих вражень мотивує вас відвідувати темних пам'ятки?	0,80	1,00								
Наскільки важливою є потреба в нових та унікальних враженнях при виборі подорожей?	0,99	0,85	1,00							
Наскільки важливим для вас є аспект поваги та пам'яті про історичні події чи людей при виборі темних пам'яток?	0,37	0,38	0,43	1,00						
Наскільки Ви цінуєте культурну спадщину при виборі темних пам'яток?	0,19	0,62	0,20	-0,26	1,00					
Як часто повідомлення у ЗМІ впливають на ваше рішення відвідати темні пам'ятки?	0,21	0,74	0,28	0,13	0,90	1,00				
Наскільки важливими є емоційні переживання при виборі місця для подорожі?	0,86	0,72	0,80	-0,08	0,49	0,32	1,00			
Наскільки вас цікавлять відвідування місць, пов'язаних із поточною війною в Україні?	0,65	0,66	0,74	0,82	-0,11	0,22	0,20	1,00		
Наскільки для вас важливим є розуміння культурного контексту військових об'єктів?	0,85	0,51	0,77	-0,06	0,18	-0,01	0,94	0,17	1,00	
Як відвідування цих місць вплинуло на ваше сприйняття конфлікту?	0,75	0,28	0,70	-0,01	-0,28	-0,40	0,64	0,35	0,81	1,00

де: червоний – вкрай слабка залежність, помаранчевий – слабка залежність, жовтий – середня залежність, салатовий – висока залежність, зелений – вкрай висока залежність (за критерієм Пірсона [1]), знак «+» означає пряму залежність, «-» – зворотню.

місця руйнувань на символи відродження та натхнення. Крім того, важливим є організація волонтерських турів, де туристи можуть взяти участь у волонтерській діяльності, щоб допомогти відновити зруйновані міста і села, а також створення спеціальних маршрутів для паломництва до меморіалів загиблих солдатів, де відвідувачі можуть залишати повідомлення і квіти, може ще більше покращити досвід темного туризму.

Нові формати та концепції, пов'язані з війною, можуть включати проведення екскурсій до демілітаризованих зон під військовим наглядом із дотриманням усіх заходів безпеки, проведення фестивалів, присвячених військовій історії України, з реконструкцією історичних битв та виставками військової техніки, а також організацію екскурсій до військових шпиталів для ознайомлення з роботою медичних працівників та підтримки поранених солдатів.

З точки зору маркетингу та просування, використання соціальних мереж для проведення віртуальних турів та залучення блогерів до створення контенту про темний туризм в Україні, розробка спільних проектів з військовими музеями для обміну експонатами та інформацією, а також просування України як унікальної дестинації темного туризму на міжнародних туристичних виставках може бути дуже ефективним.

Етичні аспекти та міркування сталого розвитку включають розробку чітких правил

поведінки для туристів, які відвідують місця, пов'язані з трагічними подіями, забезпечення психологічної підтримки туристів, які можуть відчувати емоційні труднощі під час відвідування таких місць, а також включення елементів екотуризму в туристичні маршрути для мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище.

Крім того, враховуючи важливість цифрового формату, пропонується створення платформ, де люди можуть ділитися своїми воєнними історіями, які потім можуть бути використані для створення інтерактивних виставок, а також розробка мобільних додатків, які надаватимуть інформацію про історичні місця, аудіогіди та можливість залишати свої коментарі. Важливим значення можна наділити такий елемент розвитку темного туризму в Україні в умовах війни, як створення лімітованого одягу та аксесуарів, натхненних історичними подіями, у партнерстві з українськими дизайнерами.

Висновки. Аналізуючи темний туризм в Україні, його культурні аспекти та етичні виклики, відзначається, що його розвиток повинен будуватись на глибокій повазі до пам'яті жертв та розумінням делікатності цієї теми. Запропонована багатогранна стратегія може перетворити темний туризм на значущий і впливовий досвід для відвідувачів, одночасно сприяючи збереженню національної спадщини та ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коефіцієнт кореляції за Пірсоном. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/210/32.pdf> (дата звернення: 31.07.2024).
2. Сардак С. Е., Таран С. В. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи / С. Е. Сардак, С. В. Таран. *Економіка і суспільство*. Вип. 19. 2018. С. 27–34.
3. Світ вшановує пам'ять жертв російської окупації на другу річницю звільнення Бучі. URL: <https://www.holosameryky.com/a/svit-vshanovuye-pamyat-zhertv-rosiyskoyi-okupatsiyi-buchi/7550905.html> (дата звернення: 31.07.2024).
4. Туристична дестинація «темного» туризму: нове життя Чорнобиля. – 2021 р. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/255dd191c126210fba35632798caceee.pdf> (дата звернення: 31.07.2024).
5. Шильнікова З. М., Дульцева І. І., Матушкіна М. В. Тенденції розвитку «темного» туризму та його мотиваційні аспекти. *Економіка та управління підприємствами. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2018. Випуск 22. С. 586–591.
6. Alternative Tourism Market: Sector Overview. Future Market Insights, 2022. URL: <https://www.futuremarketinsights.com/reports/alternative-tourism-sectoroverview> (дата звернення: 31.07.2024).
7. DARK-туризм: українці обурені треш-турами в Бучу та Гостомель. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/188/168839> (дата звернення: 31.07.2024).
8. Douglas N., Derret R. Special Interest Tourism. London: *Belhaven Press*, 2001. URL: <http://v5.books.elsevier.com/bookscat/samples/9780750661331/9780750661331.pdf> (дата звернення: 31.07.2024).
9. Foley M., Lennon J. JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis, 1996. № 2(4). P. 198–211.

10. Seaton A.V. Guided by the dark: from thanatopsis to thanatourism. *The International Journal of Heritage Studies*. 1996. № 2. P. 234–244.

REFERENCES:

1. Pearson Correlation Coefficient. Available at: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/210/32.pdf> (accessed July 31, 2024).
2. Sardak S. E., Taran S. V. (2018) Potensial 'temnoho' turyzmu v krainakh Yevropy [Potential of 'dark' tourism in European countries]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 19, pp. 27–34.
3. The World Commemorates the Victims of Russian Occupation on the Second Anniversary of Bucha's Liberation. Available at: <https://www.holosameryky.com/a/svit-vshanovuye-pamyat-zhertv-rosiyskoyi-okupatsiyi-buchi/7550905.html> (accessed July 31, 2024).
4. Dark Tourism Destination: The New Life of Chernobyl. 2021. Available at: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/255dd191c126210fba35632798caceee.pdf> (accessed July 31, 2024).
5. Shilnikova Z. M., Dulceva I. I., Matushkina M. V. (2018) Tendentsiyi rozvytku 'temnoho' turyzmu ta yoho motyvatsiyini aspekty [Trends in the Development of 'Dark' Tourism and Its Motivational Aspects]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpriemstvami, Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi*, Issue 22, pp. 586–591.
6. Alternative Tourism Market: Sector Overview. Future Market Insights, 2022. Available at: <https://www.futuremarketinsights.com/reports/alternative-tourism-sectoroverview> (accessed July 31, 2024).
7. DARK Tourism: Ukrainians Outraged by Trash Tours in Bucha and Hostomel. Available at: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/188/168839> (accessed July 31, 2024).
8. Douglas N., Derret R. (2001) Special Interest Tourism. London: *Belhaven Press*. Available at: <http://v5.books.elsevier.com/booksat/samples/9780750661331/9780750661331.pdf> (accessed July 31, 2024).
9. Foley M., Lennon J. (1996) JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination. *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis, vol. 2(4), pp. 198–211.
10. Seaton A. V. (1996) Guided by the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism. *The International Journal of Heritage Studies*, vol. 2, pp. 234–244.